

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра галузевої соціології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

«УЧБОВА МІГРАЦІЯ: СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ МІСТА»

Виконавець:

Литовченко Валерія Сергіївна,
студентка 4 курсу, групи № 3
спеціальності «Соціологія»,
Освітня програма «Соціальні технології»

Науковий керівник:

Тарабукін Юрій Орестович, кандидат
соціологічних наук, доцент.

Київ-2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Становлення соціологічного вивчення міграційних процесів	6
1.1. Дослідження міграції в соціології у країнах Західної Європи та США.....	6
1.2. Дослідження міграції в СРСР та сучасний стан в Україні та Росії.....	9
1.3. Міграція як соціальна мобільність: типи та різновиди.....	12
Висновки до першого розділу.....	14
Розділ 2. Виникнення конфліктів адаптації в маргінальних групах міста	15
2.1. Маргіналізація учбових мігрантів у місті як конфліктогенний тип соціальної адаптації до умов міста.....	15
2.2. Соціально-економічні конфлікти учбових мігрантів у місті.....	21
2.3. Соціально-правові конфлікти учбових мігрантів у місті.....	26
2.4. Адаптаційні конфлікти пов'язані зі ЗМІ.....	29
Висновки до другого розділу.....	33
Розділ 3. Дослідження соціальних конфліктів, що виникають під час адаптації студентів-мігрантів з села в місті	35
3.1. Визначення методології дослідження.....	35
3.2. Дослідження адаптації студентів з сільської місцевості та інших міст до нового міста.....	37
Висновки до третього розділу.....	40
Висновки	41
Перелік використаних джерел	44
Додаток	48

ВСТУП

Актуальність теми. Місто завжди було ареною для розвитку соціальних конфліктів, так воно залишається і нині. Соціальна нерівність, соціальна стратифікація, ефективне або неефективне управління, соціальні конфлікти й соціальне напруження – яскраві приклади проблем традиційного міста. Саме тому всі актуальні проблеми суспільства, що розглядалися соціологами та іншими науковцями в останнє десятиліття, так чи інакше стосуються функціонування міст. У сучасних умовах міграційні процеси стають все більш інтенсивними і все більш різноманітними. А для ХХІ сторіччя особливо характерний процес урбанізації, який і називають однією з причин інтенсивності міграційних процесів у світі. У доповіді Департаменту ООН з економічних та соціальних питань від 11.09.2013 засвідчено рекордну кількість мігрантів у світі: 232 млн осіб, або 3,2 % населення Землі [31]. Проблема учбової міграції набирає все більшої актуальності, цьому сприяють ряд факторів соціального та економічного характерів. Збільшення рівня інтеграційних процесів та попиту на отримання якісних освітніх послуг сприяють розширенню учбових можливостей, навчальних обмінів та академічної мобільності в цілому.

Для окремих міст міграція на навчання і на роботу після закінчення навчальних закладів є основним видом міграційного руху населення. Більшість навчальних мігрантів спрямовані з села в місто, з малих і середніх міст у великі міста, в обласні центри, оскільки міста, мають у своєму розпорядженні відносно розвинені територіальні системами освіти, тобто є більш сприятливими умовами для задоволення як матеріальних, так і духовних потреб людини.

Учбова міграція – один з найпоширеніших видів міграційних процесів, що передбачає ряд проблем і конфліктів, серед яких економічні, соціальні, матеріальні. В Україні, як і в інших розвинутих країнах світу, спостерігається високий рівень урбанізації, який всіляко активізує глобалізація, що

призводить до виникненні суперечок між корінними жителями міст та мігрантами.

Молодь, що тимчасово або назавжди змінює своє місце проживання, стикається з різними складнощами, які проявляються у проблемі пристосування до нової культури, нових правил, умов та традицій. Такі мігранти відірвані від звичного соціального кола, батьків та знайомих. Дослідження того, як українська молодь справляється з цими проблемами, актуальне як для тих, хто збирається виїхати на навчання до іншого міста, так і для викладачів, які активно беруть участь в адаптації таких студентів.

Ще однією важливою сферою адаптування до умов сучасного українського міста є складна політична ситуація та економічна криза, що характеризуються проблемою безробіття, а це в свою чергу, сильно вдарило по соціально незахищеним групам. Втративши свої звичайні ролі та орієнтири, вони опинилися у становищі невизначеності, що у соціології називають «маргінальністю».

Соціальні проблеми учбових міграції полягають в необхідності, щоб кожна молода людина з сільської місцевості або іншого міста якомога швидше знайшла своє місце в суспільному житті, адаптувалася в навчальному закладі, на виробництві до умов нового міського життя.

Нині можна виокремити низку підходів до вивчення міграції в соціальних науках, зокрема: системний, функціональний, структурний, біхевіористський, теорію соціальних змін, концепцію «тяжіння-виштовхування», теорію «міграційного ланцюга». Освітня міграція вивчалася О. Ареф'євим, К. Гавріловою, Е. Яценко, Р. Ембрехт, Ж. Зайончковською, С. Криловою, С. Лебедевою, О. Малиновською, Е. Нагайцевою, Е. Письменною, Ю. Чекушиною, К. Шпет, Т. Юдіною.

Наукова проблема дослідження полягає у невідповідності між необхідністю мати науково обґрунтовані концептуальні положення щодо визначення наявних проблем адаптації студентів з сільської місцевості та

інших міст до нового міста і недостатністю узагальнення існуючого теоретичного матеріалу з даної проблематики.

Мета дослідження полягає у визначенні наявних проблем адаптації студентів з сільської місцевості та інших міст до нового міста.

Для досягнення поставленої мети треба вирішити наступні **завдання** :

- З'ясувати стан соціологічного вивчення процесів міграції;
- Визначити основні типи та різновиди міграції;
- Проаналізувати соціальні конфлікти, що виникають підчас адаптації студентів-мігрантів у місті;
- З'ясувати взаємозв'язок учбових міграцій та маргінальності в соціології;
- Встановити соціальні конфлікти, що виникають підчас адаптації студентів-мігрантів з села в місті.

Об'єкт дослідження: адаптація мігрантів до умов міста.

Предмет дослідження: соціальні конфлікти, що виникають в процесі адаптації студентів-мігрантів до умов міста.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Дослідження міграції в соціології у країнах Західної Європи та США

Дослідження міграції та безпосередньо мігрантів в США розпочалось ще на початку ХХ століття, одразу після 1910-х років, в які приблизно відбулася «велика міграція». Першими вченими, які почали досліджувати цей напрямок, стали Роберт Парк та представники Чиказької школи. Вони публікували свої праці та дослідження в «Американському соціологічному журналі», теми яких стосувалися дискримінації, положення афроамериканців у США та світі, етнічних груп, що іммігрували в Америку.

Парк розробляв теорію соціального організму, який, на його думку, у першу чергу створюється індивідами, які змінюють своє положення в соціальному та фізичному просторах, іншими словами – мігрують. Міграція описується, як колективна поведінка індивідів, в яких наявна біотична природа та які створюють екологічну структуру на макрорівні, яку вивчає соціальна екологія [22, с. 55]. Але для багатьох вчених залишалися незрозумілими деякі аспекти розуміння екологами міграції.

По-перше, тому що міграція розглядається як соціальна адаптація до змін у внутрішній організації популяції і / або зовнішньому середовищі, тож пояснення причин міграції можуть бути знайдені тільки шляхом порівняння характеристик різних місць в системі розселення. По-друге, деякі вчені вважали, що адаптації – це «чорний ящик», в якому не видно діючих акторів і безпосередній вплив середовища на них. По-третє, екологія людини критикувалася за невдалий розвиток, сконцентрований лише на чотирьох темах: популяція, організація, навколишнє середовище, і технологія.

Уперше термін «міграція» з'являється в роботі 1885 року «Закони міграції» англійського вченого Е. Равенштейна. У цій роботі автор висунув одинадцять міграційних законів. Основними є такі: 1) найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані; 2) кожному міграційному потоку відповідає свій контр-потік; 3) зростання великих міст в більшій мірі обумовлено міграцією населення, ніж природним приростом у ньому; 4) масштаби міграції зростають з розвитком промисловості і торгівлі, і особливо з розвитком транспорту; 5) економічні причини міграції є визначальними [6, с. 93].

Е. Равенштейн стверджував, що міграція – це процес, що спричинений чотирма групами чинників, які наявні у початковому місці проживання мігранта, на етапі зміни проживання, у місці в'їзду та факторів особистого складу характеру індивіда.

Першою ж науковою роботою, що детально аналізувала парадигми інтеграції мігрантів з європейських країн, стала «Польський селянин в Європі та Америці» (1918-20 роки). Описуючи особливості польського життя, історичні причини та соціальні механізми міграції, а також окремі історії людей після імміграція в США, автори роблять висновок, що поляки асимілюються, але залишаються «американцями польського походження».

Автори виклали концепцію соціальної ситуації, у якій науковець виділив три, на його думку, найважливіші складові: об'єктивні умови, закладені в існуючих соціальних теоріях і цінностях; установки індивіда і соціальної групи; формулювання змісту ситуації діючим індивідом. У спільній роботі з Ф. Знанецьким У. Томас детально дослідив систему соціальних установок і показав, що конфлікти і соціальна дезінтеграція виникають у випадках, коли індивідуальні трактування ситуації особистістю не збігаються з груповими цінностями [25, с. 87].

Соціологічний підхід вивчення міграційних процесів включає ряд наукових напрямів, які в основному розроблялися зарубіжними вченими.

У рамках біхевіориського підходу предметом дослідження міграції виділяють поведінку індивідів, які зазнають впливу середовища, завдяки якому і формуються нові зразки поведінки.

Асиміляційна теорія (М. Гордон, О. Хандлін і ін.) ґрунтується на принципі однолінійності процесу адаптації іммігрантів до суспільства країни в'їзду. Асиміляційна теорія є окремою частиною більш загальної функціоналістської парадигми в соціології, яка застосовується до питань стосовно іноземних меншин.

Досить великий інтерес у сучасних дослідників міграції викликає концепція pull / push (тяжіння-виштовхування). Основні автори Г. Джером, Е. Лі. Суть даної концепції полягає в наступному: для того щоб люди захотіли змінити звичне для них місце проживання, необхідні умови, які змушують їх переселитися в інші міста, регіони, країни. Ці умови зазвичай ділять на три основні групи: виштовхування, притягання і шляхи міграції. При цьому в країнах еміграції, як правило, виділяється значна роль факторів «виштовхування», а в країнах імміграції, навпаки, подібна роль відводиться факторам «тяжіння» [35, с. 47].

Теорія соціальної дії в її «розуміючих» (М. Вебер), системно-структурних (Т. Парсонс) традиціях і більш сучасних концепціях феноменологічної (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман) і етнометодологічної (Г. Гарфінкель) інтерпретації соціальної реальності дозволяє відпрацьовувати різні моделі соціальної взаємодії в ситуаціях контактів «місце – мігранти», ефективно використовуючи при цьому інструментальність якісних методів [29].

Міграційна система зв'язків (мереж) або теорія «міграційного ланцюга». До даної теорії у першу чергу має пряме відношення широко відома, як на Заході, так і в нашій країні, концепція соціального капіталу.

Економіст Гленн Лоурі застосував концепцію соціального капіталу для встановлення набору нематеріальних ресурсів в сім'ях і громадах, які сприяють соціальному розвитку молодих людей, проте соціолог П'єр Бурдьє

зазначив, що ця теорія має більш широке відповідність людському суспільству. Мережева гіпотеза теорії соціального капіталу полягає в наступному твердженні: люди, які соціально пов'язані з поточними або минулими мігрантами, мають доступ до соціального капіталу, який значно збільшує ймовірність того, що самі вони стануть мігрантами [13].

У методології сучасного соціологічного аналізу все інтенсивніше розвивається теорія життєвих сил, індивідуальної і соціальної суб'єктності. В рамках даної теорії міграція є результатом взаємодії соціального простору і життєвих сил, внаслідок якого складаються нові потреби, що в свою чергу активізує індивідуальну і соціальну суб'єктність особистості, а також засобом, за допомогою якого освоюється оптимальне соціальний простір для реалізації життєвих сил.

Таким чином, соціологія міграції характеризується великою кількістю підходів та теорій для вивчення різних аспектів імміграції, еміграції та безпосередньо мігрантів. На сьогодні ж можна відзначити певне поєднання вище зазначених напрямів для комплексного вивчення усіх акцентів. Саме тому багато вчених намагаються не зосереджуватися лише на одній обраній теорії, а залучити елементи й інших підходів.

1.2. Дослідження міграції в СРСР та сучасний стан в Україні та Росії

У Росії та Україні в розвитку науки про міграцію виділяють декілька етапів: 1) дореволюційний XIX – 1917 рік; 2) 20-ті – 30-ті роки; 3) післявоєнний з кінця 50-х і до початку 90-х років; 4) 90-ті роки. Не випадково виділяють два пропущених десятиліття – кінець 30-х – кінець 50-х років. Вони трактуються як самостійний період розвитку міграційної науки і характеризуються частковим забуттям [36, с. 134].

У дореволюційний період узагальнено можна виділити наступні напрями досліджень в цій області. Перш за все, багато уваги приділялося аналізу такого поняття, як колонізація. Його у своїх роботах розглядали

О. Кауфман, Г. Гінс, І. Ямзін і В. Воцінін, О. Ісаєв та інші. Іншою практичною і науковою проблемою було вивчення приживлюваності і облаштування новоселів.

У вивченні міграційних процесів в перші десятиліття після революції простежується наслідування дослідницьких підходів, що існували до 1917 року, а основна маса науково значущих робіт тих років виконана І. Ямзіним, В. Воцініним, та іншими вченими. Багато з них стали класиками. Основні теми тих років: узагальнення досвіду переселень в перші роки радянської влади, аналіз інтенсивно наростаючого потоку сільсько-міської міграції [36, с.145].

На третьому етапі відбувається поступове відродження досліджень в області міграції. Найважливішою подією з точки зору відновлення досліджень міграції населення стало створення в Сибіру нового наукового центру – Сибірського Відділення АН СРСР. У 60-і рр. великий внесок був зроблений в розробку методів вивчення міграції та вимірювання її показників. У зв'язку з цим варто згадати одну з робіт В. Переведенцева [6]. Ним описані такі показники, як кількість прибулих і вибулих, сальдо міграції; відносне вимір цих величин – показники інтенсивності; співвідношення між припливом і відтоком населення; показники міграційних потоків між районами і селищами.

З кінця 60-х рр. почалося формування декількох наукових центрів з вивчення міграції населення. У першу чергу необхідно відзначити колектив соціологів, що склався під керівництвом Т. Заславської, завдяки чому принципово змінився підхід до вивчення міграції в рамках СО АН СРСР. Починаючи з досліджень школи Т. Заславської, міграція стала вивчатися не тільки статистичними, а й соціологічними методами – з позицій міграційної поведінки.

В кінці 80-х років ХХ століття Л. Рибаківським і Т. Заславською була розроблена теорія трьохстадійного міграційного процесу [28]. Слід зазначити, що основи цієї концепції були закладені ще в дореволюційний період вивчення міграції в Росії, родоначальниками ідей можна вважати І. Ямзіна і В. Воцінін.

Відповідно до цієї теорії міграція населення – складний процес, що складається з двох різноспрямованих потоків: прибуття і вибуття населення і включає три стадії, пов'язаних між собою. Вихідна стадія – процес формування територіальної рухливості населення і прийняття рішення про міграцію, основна - власне процес переселення, завершальна – адаптація мігрантів до нового місця проживання [5 с. 12].

В. Шелюк пропонує наступне визначення міграції: „Міграція — це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень” [34, с. 46- 47].

Важливе місце в російських дослідженнях було приділено розвитку теорії міграційної поведінки, що дозволило сформулювати методичні основи для системного вивчення особливостей міграційного поведінки різних соціально-демографічних і територіальних груп населення.

Сучасний стан вивчення процесів міграції зводиться до збільшення досліджень з боку соціологічного підходу, особливо такий інтерес стосується проблем адаптації мігрантів у середовищі, факторів, що сприяють цьому процесу, конфліктам на підставі етнічних неузгоджень.

Для досліджень сучасного етапу притаманний ряд особливостей в розробці як теоретичних, так і методологічних аспектів даного явища, так само як і в його прогнозуванні. Суть полягає в тому, що фінансові труднощі, перед обличчям яких стоять сьогодні майже всі державні бюджетні установи в Росії та Україні, змушують наукові колективи вести безліч комерційних, як правило, досить неглибоких наукових дослідницьких проектів, часто опускаючись до рівня незліченних приватних дослідницьких центрів, де пишню розквітає дилетантизм і профанація [5, с. 16].

Загалом соціологічний підхід у вивченні міграційних процесів основну увагу приділяє проблемам, пов'язаним з адаптацією мігрантів до нових умов життя. Інше розуміння ролі соціологічного підходу розкрито в роботі

Т. Юдіної «Соціологія міграції», де підкреслюється роль соціології як інтегративної науки і висловлюється необхідність створення цілісної спеціальної соціологічної теорії міграції.

1.3. Міграція як соціальна мобільність: типи та різновиди

Термін «соціальна мобільність», а також його різновиди, чинники та канали описані в багатьох працях класичних соціологів заходу та СРСР. Серед них П. Сорокін, О. Данкен, С. Ліпсет, Д. Трейман, О. Філіппов, Т. Заславська, Р. Ривкіна, Р. Бендікс, Г. Чередниченко та інші. Окремо можна виділити українських науковців, які також досліджували соціальну мобільність, С. Макеєв, Н. Коваліско, С. Оксамитна, О. Симончук, С. Войтович.

Соціальна мобільність була детально одним із перших досліджена П. Сорокіним, який визначив цей процес як будь-яке переміщення соціального об'єкта (наприклад, людина, група, цінності), іншими словами всього того, що було вигадано чи змінено діяльністю індивіда, з одного соціального положення в друге [30]. Проте у соціології набуло більшого поширення розуміння даного терміну як переміщення лише людей.

Розрізняють наступні види соціальної мобільності: горизонтальний та вертикальний.

Горизонтальна соціальна мобільність – це переміщення соціального об'єкта зі певного соціального прошарку чи групи в інший, однак вони знаходяться на одному й тому ж самому рівнях. Прикладом може слугувати зміна сім'ї, як от при розлученні, смерті одного з подружжя, або зміна однієї релігійної групи на іншу [12, с.256].

Вертикальна соціальна мобільність – так само як і у випадку з горизонтальною соціальною мобільністю, це у першу чергу перехід індивіда або так само соціальної групи із однієї групи в іншу, але вже змінюючи рівень.

Прийнято виділяти два основних типи висхідної мобільності: переміщення індивіда з нижчого класу у вищий, або ж організація цими індивідами нової групи та переміщення у вищий пласт усією групою. Щодо низхідної мобільності, то тут також розрізняють два види: проникнення

індивіда на позицію нижчу, ніж та, в якій він знаходиться, але при цьому не руйнуючи висхідну групу; інший вид заключається у зниженні позиції цілої групи з руйнацією її цілісності та втрата її рангу в соціальній ієрархії [17, с. 111]. Міграційний процес має достатньо тісні зв'язки з обома видами мобільності, адже людина, що мігрує, не лише змінює соціальну групу, але й намагається здобути інші кращі умови для існування: правові, економічні, соціальні, політичні.

У соціології прийнято розглядати три групи факторів, що впливають на індивідів і мають визначальний характер у зміні ними свого проживання: фактори виштовхування, притягання, а також доступності міграційних шляхів. Перші з них пов'язані з недостатніми й некомфортними умовами життя в початкових місцях їхнього проживання. Сюди належать будь-які проблеми та потрясіння, наприклад, кризи, природні катастрофи, етнічні конфлікти. Факторами притягування визначають усі комфортні й гарні умови для існування в інших місцях, країнах, наприклад, висока заробітна плата, рівень проживання, демократія та стабільність. Велика різниця в умовах економічного, політичного та соціального характерів в різних частинах світу лише сприяють та стимулюють міграційні процеси. Під доступними міграційними шляхами мається на увазі нарахування чи відсутність бар'єрів для можливості бажаним змінити своє поточне місце проживання [35, с.47].

У науці розрізняють різні типи міграційних процесів. Найпоширеніші види: міжнародна і внутрішня, що здійснюються або в межах однієї країни, або мають на увазі зміну країни проживання. Слід відзначити, що штучне перешкоджання міграційним процесам, так само як і сприяння міграції мають негативні наслідки.

Окремо також розрізняють маятникову міграцію, що означає систематичні переїзди індивідів, які можуть бути пов'язані, наприклад, з роботою чи навчанням й зазвичай відбуваються в межах однієї країни. Інший вид – сезонна, що передбачає переміщення осіб на певний період часу, як от сезонні роботи за кордоном.

Висновки до першого розділу

Отже, для вирішення поставлених завдань були розглянуті наступні положення.

Дослідження міграції та безпосередньо мігрантів розпочалось ще на початку ХХ століття, одразу після 1910-х років, в які приблизно відбулася «велика міграція». Першими вченими, які почали досліджувати цей напрямок, стали Роберт Парк та загалом представники Чиказької школи. Вони публікували свої праці та дослідження в «Американському соціологічному журналі», теми яких стосувалися дискримінації, положення афроамериканців у США та світі, етнічних груп, що іммігрували в Америку.

У Росії та Україні в розвитку науки про міграцію виділяють декілька етапів: 1) дореволюційний ХІХ – 1917 рік; 2) 20-ті – 30-ті роки; 3) післявоєнний з кінця 50-х і до початку 90-х років; 4) 90-ті роки. Не випадково виділяють два пропущених десятиліття – кінець 30-х – кінець 50-х років. Вони трактуються як самостійний період розвитку міграційної науки і характеризуються частковим забуттям.

У науці розрізняють різні типи міграційних процесів. Найпоширеніші види: міжнародна і внутрішня, що здійснюються або в межах однієї країни, або мають на увазі зміну країни проживання. Окремо також розрізняють маятникову міграцію, що означає систематичні переїзди індивідів, які можуть бути пов'язані, наприклад, з роботою чи навчанням й зазвичай відбуваються в межах однієї країни. Інший вид – сезонна, що передбачає переміщення осіб на певний період часу, як от сезонні роботи за кордоном.

Виділяють два типи соціальної мобільності: горизонтальну та вертикальну. Міграційний процес має достатньо тісні зв'язки з обома видами мобільності, адже людина, що мігрує, не лише змінює соціальну групу, але й намагається здобути інші кращі умови для існування: правові, економічні, соціальні, політичні.

РОЗДІЛ 2. ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ АДАПТАЦІЇ В МАРГІНАЛЬНИХ ГРУПАХ МІСТА

2.1. Маргіналізація учбових мігрантів у місті як конфліктогенний тип соціальної адаптації до умов міста

Теорія маргінальних людей і маргінальних груп була запропонована в 20-х роках ХХ століття американським соціологом Р. Парком. Він назвав такого індивіда «культурним гібридом», що слідує стилю життя та традиціям двох різних культурних груп. Парк був зосереджений, перш за все, на мігрантах, підкреслюючи дезорієнтуючий вплив маргінальності. Адже індивід спочатку займає проміжне положення між цими групами, що і призводить маргінальну людину до міжрольових внутрішньо-особистісних конфліктів.

Загалом американська традиція фокусується переважно на дослідженні культурного конфлікту, що постає піз час переходу особистості з однієї спільноти в іншу з іншою культурою, субкультурою, стилем життя (Е. Стоунквіст, Е. Х'юз, Т. Шибутані). Інший американський вчений – Е.Х'юз – зосередив свою увагу не тільки на взаємодії расових чи культурних особливостей, а й на наслідках соціальних змін, мобільності, через що з'являються індивіди з невизначеною власною ідентифікацією.

Західноєвропейська наука підкреслює зв'язок маргінальності з об'єктивними соціальними умовами та акцентує увагу на вивченні умов і соціальних причин маргінальності. Цей тип маргінальності отримав назву структурної (соціальної) маргінальності, оскільки головним об'єктом дослідження маргінальності стали соціально-ізольовані групи у структурі суспільства. Дж. Манчіні вважає, що цей тип маргінальності відноситься до тієї частини населення, яка позбавлена громадянських прав, є бідною і безвладною. Крім того, автор зазначає, що міра маргінальності залежить

від того, чи є соціальна ситуація, в якій опинилася людина, постійною і центральною частиною її життя [23, с. 69].

Особливість досліджень маргінальності на радянському просторі пов'язана з перехідним етапом розвитку суспільства і проміжною позицією особистості в цьому суспільстві. Маргінальність довгий період трактувалася породженням капіталістичного суспільства. Але вже всередині 80-х років ХХ ст. цей феномен почав усвідомлюватись як атрибут радянської дійсності (О. Галкін, Є. Старіков, Б. Шапталов), а далі досліджувалась проблема маргінальної особистості (Ю. Плюсін), досліджувались національно-етнічні процеси та проблеми маргіналізації соціальних груп (В. Браніцький, І. Попова) [36].

Останніми роками нові форми та якість міста являються одними з вагомих причин посилення кризи самовизначення особистості, тож це виводить актуальність питання маргіналізації індивіда в урбаністичних умовах на новий рівень. Місто в сучасності – це територія перманентної перехідності, коли повністю реконструюються і ціннісно-сміслова картина світу і історичні універсальні категорії (Бог, істина, добро, любов, справедливість тощо). Сам світогляд набуває характеристик тимчасовості, ситуативності, його основою стають індивідуальні уявлення, а не загальні норми [33, с. 61].

Саме свобода не як право, а як необхідність самостійного автономного прийняття рішень в умовах урбанізму ставить людину в умови якісно нового середовища самовизначення, в межах якого принцип індивідуалізації суспільства є центральним. У підсумку через необхідність впорядкування нескінченної міської множинності виникає проблема ідентичності особистості та проблема маргінальності як способу буття особистості [18, с. 131].

Навчальна міграція є особливим видом міграції, відмінними рисами якої є добровільність, короткостроковість, чіткий часовий проміжок

перебування в місті навчання, належність до певної вікової групи, прибуття - з метою отримання освіти [32].

Більшу частину освітньої міграції становить потік навчальних мігрантів, які орієнтовані на отримання знань в школах, коледжах і університетах. Також не слід забувати про існування розгалуженої мережі мовної та професійної підготовки зарубіжних фахівців, за допомогою якої трудові мігранти включаються в систему освіти країн, що їх приймають. Для студентів, аспірантів, докторантів, стажерів, професіоналів, що підвищують свою кваліфікацію в різних освітніх структурах, організаціях та компаніях в інших країнах, навчальна міграція є одним з найдоступніших шляхів потрапляння на міжнародний ринок праці або підвищення соціально-професійного статусу на батьківщині.

В умовах посилення міграційних потоків в світовому масштабі освітніх мігрантів можна вважати найбажанішою категорією, оскільки, як правило, її складають молоді та ініціативні люди, які відрізняються відкритістю і готовністю сприймати нові знання і технології, які отримують національну освіту та кваліфікацію, пристосовані до місцевого ринку праці, адаптовані до мовного та культурного середовища.

Для успішного самовизначення особистості учбового мігранта в соціокультурному середовищі, що його оточує, необхідно забезпечити задоволення трьох ключових людських потреб: відчуття спільності, структури та осмисленості. А в сучасному місті сьогодні концепт життєвого шляху людини зрушується у протилежних напрямках:

- осмислюється як сегмент часу, відокремлений від життєвих циклів поколінь;
- відділяється від просторових характеристик;
- самовизначення звільнюється від фіксованих та приписаних взаємозалежностей та зв'язків;
- соціальні ритуали, що визначали структуру і віхи смислу життя, стають просто питанням індивідуального вибору [16, с.100].

Сучасне місто вивільняє людину і стає першочерговим місцем людської відчуженості, аномії, расових та національних конфліктів, злочинності та насилля, безумства. Непостійність, тимчасовість, швидкоплинність речей і подій вимагає від людини здатності своєчасно та адекватно реагувати на розмаїття змін міського простору, що постійно оновлюється [18 с. 133].

У сучасному міському світі, де головними цінностями визнані свобода, мобільність та високий рівень адаптації до нових умов, людина стає неспроможною побудувати внутрішню довгострокову систему цінностей та життєвих установок. У нашому суспільстві роль і статус маргінала значно змінився, порівнюючи з попередніми етапами розвитку. Маргінали стають людьми, яким вдалося виділитися, бути несхожими з іншими, які само реалізувалися.

Маргіальність обмежує волю людини. Але також існує думка, що в постмодерному суспільстві навпаки маргіальність породжує волю для самовираження. Випадання з інституційного простору робить маргіналів непередбачуваними, а тому і відторгається соціумом. Реакція страху може супроводжуватися іншими негативними емоціями, гидливістю, презирством, недовірливістю. Стан маргіальності породжує зниження соціального статусу.

З метою характеристики маргіналів у соціумі слід користуватися поняттями включеності (ексклюзії) та виключеності (інклюдії). Особливо великий ризик стати жертвою ксенофобії в емігрантів, вихідців з інших регіонів, що шукають кращого життя у великих містах і столиці. Наявна суперечність між потребами економіки в емігрантах і працівниках з провінційних регіонів та антипатія до останньої групи громадян зі сторони корінного населення.

Хоча, зазвичай, приїжджі посідають непрестижні посади та робочі місця, на які немає попиту у столичних жителів і жителів великих міст, є уявлення, що приїжджі позбавляють корінних жителів їх робочих місць і

живуть за рахунок столиці чи великого міста. Зазначене протиріччя між потребою в мігрантах і неприязні до них сприяє такому явищу як сегрегація. Цьому явищу притаманні елементи відчуження, соціальної ексклюзії.

Новоприбулі до великого міста мігранти піддаються маргіналізації також і за критерієм резидентності. В основі резидентальної маргінальності лежить дискримінація приїжджих з-за невеликого терміну проживання в місті і певної місцевості. Поки діє резидентальний фактор, новачки піддаються маргіналізації [3, с.60].

Специфічною формою маргіналізації в інформаційну еру стала регіональна, яка стосується інтересів і матеріального добробут жителів окремих районів.

Загалом виділяють класичні типи маргіналів, до яких належать культурні, девіантні та соціальні. Перші знаходяться на кордоні декількох культур, соціальні – між двома соціальними шарами, класами, а до девіантних відносять тих, чия поведінка не відповідає усталеним нормам (крадіїв, безхатченків і т.д). Але окрім них також існує інша класифікація – метафізичні відчужені маргінали, що начебто з першого погляду не мають характерних рис маргіналів наведених вище, але відносяться до маргіналів через відчуження.

Існує особливий для провінції маргінальний стан, в основі якого лежить бажання провінціала здолати приналежність до провінції та на ментальному рівні досягти рівня вищого класу. Подібна самовідчуженість ставить людину ментально між ареною її проживання та місцем, де вона хотіла б жити.

Явище маргінальності знижує соціальний капітал суспільства. Міське відчуження сприяє появі негативних упереджень щодо всього ряду міських проблем. Індивіди, яких відносять до відчужених маргіналів, вбачають усе навколо упереджено й негативно, що так чи інакше призводить до явних або латентних конфліктів [3, с.63].

Роберт Парк розробив теорію асиміляції мігрантів, яка значно вплинула на подальший розвиток досліджень цього напрямку. Згідно з його концепцією, більш відомою, як цикл расових відносин (Race Relations Cycle), існує чотири етапи на шляху асиміляції, через які проходять всі люди, що потрапляють у нове суспільство. Перший етап – це контакт і знайомство, далі відбувається змагання й конфлікт, а лише потім – пристосування й асиміляція. Конфлікти займають певну перехідну позицію від змагання до асиміляції, й у такому випадку стають джерелом соціальних змін.

Важливу увагу приділяли питанням конфліктів К. Маркс і М. Вебер. Вебер зосереджував свою увагу на боротьбі різних соціальних груп за владу у містах й способи її збереження цими групами. Але для К. Маркса у його теорії у конфлікті економічна основа, що полягає у боротьбі між пролетаріатом та буржуазією, що привласнює результати робітників собі.

А. Лефевр обґрунтовує закономірність появи конфлікту між абстрактним і соціальним простором міста. При цьому під абстрактним простором він має на увазі простір, яким оперують інвестори й бізнесмени, використовуючи критерії прибутковості, розмірів, престижності місця. Соціальний простір – це світ індивідів, місце їх існування. На думку А. Лефевра, планування державою або підприємцями змін абстрактного простору часто вступає у конфлікт із соціальним простором мешканців міста. При чому соціолог надає такому конфлікту універсального характеру, який навіть виходить за межі класової боротьби [19, с. 27].

Л. Козер вважає, що з метою закінчення певного соціального конфлікту мають бути символічні ключі-орієнтири, що вказують на перемогу чи поразку і є прийнятними для обох сторін конфлікту. Проте у випадках, коли сильніший не розуміє, що саме є головним у поразці для іншої сторони, а при цьому ще й відсутні можливості на стовідсоткову перемогу чи поразку кого-небудь з конфлікту, то в такому випадку

відбувається затягування конфлікту й наявні втрати в обох сторін [15, с. 93].

Представниками концепції похідного конфлікту були Е. Дюркгайм, Т. Парсонс, Н. Смелзер. Т. Парсонс вважав, що соціальна дія включає у собі такі складові, як засоби, цілі, умови і норми діяльності. Соціальна дія відбувається на чотирьох різних шарах: організм, особистість, соціальна система і культура. І кожен з перерахованих вище рівнів має можливість появи зон напруження та соціальних конфліктів як на міжособистісному, так і на між груповому рівнях.

Т. Парсонс виділяє напруженість як напрям до втрати балансу між усіма частинами соціальної системи. За Т. Парсонсом структурна диференціація у цьому випадку відіграє чи не найважливішу роль, оскільки саме завдяки їй відбулося становлення та розвиток сучасного суспільства [7, с.151].

В цілому крім об'єктивних складнощів, пов'язаних з освоєнням спеціальності, навчальним мігрантам доводиться вирішувати безліч адміністративно-бюрократичних проблем і приділяти значну частину часу різним побутовим аспектам, спробам знайти прийнятну роботу для забезпечення гідного проживання.

З одного боку, це підсилює гнучкість і адаптивність, формує готовність долати труднощі і знаходити адекватні способи інтеграції в нове суспільство, а з іншого - що склалася ситуація свідчить про те, що приймаюче суспільство дистанціюється від учбових студентів і, створюючи різні бар'єри на шляху асиміляції, витісняє їх зі своєї соціальної структури. Як наслідок відбувається закріплення маргінального статусу і формування установки на подальшу міграцію.

2.2. Соціально-економічні конфлікти учбових мігрантів у місті

Міграція пов'язана з цілями соціальної та економічної інтеграції людини, з її професійними амбіціями. Міграція з села в місто може вести до

підвищення рівня освіти в країні, адже доступ до освітніх можливостей в сільській місцевості обмежений. Міграція також може також розглядатися як стратегія економічного розвитку, для виживання сім'ї або іншої соціальної групи. Відповідно, міграція є результатом індивідуальних чи колективних рішень з метою знаходження кращих умов життя в широкому сенсі: житла, економічних можливостей, соціальної інтеграції або безпеки.

Соціально-економічний конфлікт – це конфлікт в сфері суспільного виробництва і розподілу соціальних ресурсів (благ) між окремими індивідами, соціальними спільнотами та інститутами. Такі конфлікти пов'язані з рівнем заробітної плати, різним рівнем цін на ці блага, їх доступністю і т.д.

Конкуренція між мігрантами та резидентами характеризує в основному їх взаємодію в економічній сфері, а саме – в трудовій діяльності.

Адже часто навчальні міграційні настрої в перспективі стають трудовими. Наприклад, якщо плани школярів реалізуються (після отримання освіти), то повернутися працювати в своє місто (село) вони не збираються й значно частіше залишаються на постійне місце проживання у місті, де проходило їх навчання. потенційна міграційна мобільність висока, і тимчасова міграція має всі шанси перетворитися на постійну. Дані міграційні настрої вдарять боляче, перш за все, по сільській місцевості, яка все більше оголюється, і малим, місто утворюючим містам. Неадекватне уявлення про конкурентоспроможних, затребуваних спеціальностей на ринку праці, повна асиметричність інформації на ринку праці, невідповідність ринку освітніх послуг вимогам ринку праці - ось тільки деякі проблеми, які повинні стати предметом дослідження, регулювання.

Рівень заробітної плати студентів відносно невисокий, оскільки зайнятість багатьох студентів часткова, вони трудяться неповний робочий день. Багато свідомо йдуть на компроміс між частковою зайнятістю і відносно невисокою оплатою праці для того, щоб поєднувати роботу з навчанням. Невеликого числа студентів вдається знайти роботу за профілем своєї професії. Очевидно, що в питаннях працевлаштування та зайнятості студентів

потрібна «золота середина». Кожен з них повинен мати право вибору щодо можливості роботи і поєднання її з навчанням. Але адміністративні бар'єри, які в даний час штовхають студентів в неформальну економіку, повинні бути менш жорсткими.

Конфліктогенність міграції у даній ситуації цілком зрозуміла і часто виражається у зіткненнях на торгових точках (погроми на ринках), страйках та пікетах на підприємствах та виробництвах. Підприємці часто відмовляються наймати мігрантів лише тому, що помилково недооцінюють ефективність роботи та їх можливості загалом [11, с. 24].

Вимірами соціально-економічної адаптації студентів є матеріальне благополуччя, житлово-побутова облаштованість, технічне і методичне забезпечення навчання; психологічна пристосованість і особистісне сприйняття навколишньої дійсності; структура та особливості соціальних зв'язків, спосіб створення і підтримки особистих, професійних, міжетнічних відносин; позиція в соціальній структурі локального або глобального суспільства, механізми її фіксації і зміни.

Як зазначає Л. Леденева, в новому етнокультурному середовищі іммігранти виявляються відірвані від звичного соціального оточення - знайомих, друзів, рідних. Вони не мають в новому місті соціальних зв'язків, які грають велику роль в адаптації, в рішенні проблем і задоволенні різних життєвих потреб, включаючи потребу в отриманні освіти. Роль неформальних соціальних зв'язків особливо велика в пострадянському транзитивному соціумі, де вони часто замінюють недосконалі закони, державні інститути, які поки не в силах забезпечити соціальну справедливість і рівність можливостей.

Загалом і останні десятиліття через високі темпи глобалізації суттєво посилюється міграційний тиск. До основних соціально-економічних факторів, які зумовили посилення міграційних потоків, відносять: нерівність між державами за реальною заробітною платою та рівнем життя; майнова нерівність населення; велика кількість соціальних груп, що знаходяться за

межею бідності; відсутність можливості працевлаштування на батьківщині; лібералізація економічної діяльності; збільшення активності міжнародних корпорацій, які сприяють утворенню глобальних інтеграційних мереж; демографічна криза та старіння населення багатьох високо розвинутих країнах та демографічний вибух у країнах, що розвиваються; дешеві ціни на транспортні послуги і послуги зв'язку [4].

Окрім вище зазначених основних причин соціально-економічних конфліктів, пов'язаних з розвитком глобалізації, можна згадати також наступні: по-перше, в державах, у яких працюють мігранти без отримання громадянства, у більшості випадків, такі держави не несуть пенсійні зобов'язання, тим самим економлячи кошти своїх бюджетів; по-друге, мігранти вкладають власні кошти в економіку тієї держави, де працюють (вони орендують або купують житло, вкладають кошти у створення робочих місць і т.д); держави особливо високо розвинуті мають дуже ефективну та привабливу міграційну політику, чим забезпечують високий рівень життя корінного населення.

Зміна розмірів і структури міграційних потоків супроводжується поліпшенням міграційної ситуації в Україні. Уже в 2005 р Україна стала державою, яка приймає мігрантів. Сьогодні міграційний приріст населення забезпечується виключно населенням зі країн СНД (більше 70%). У міграційному обороті з країнами далекого зарубіжжям, Україна як і раніше втрачає своїх жителів, хоча розміри цих втрат скоротилися в 2 рази (з 29669 чоловік у 2007 році до 14517 осіб у 2012 р) [10].

Треба мати на увазі, що молодь, як правило, має досить високий рівень освіти, прагне до підвищення кваліфікації, просуванню по службі, чуйно реагує на незадовільну організацію, умови і режим праці, беззмістовний дозвілля. Як відомо, в сільській місцевості професійні навчальні заклади зустрічаються рідко, та й ті, що є, кваліфікацію вище середньо-спеціальної не дають. Для того, щоб отримати вищу освіту, сільська молодь їде в місто.

Подальші життєві орієнтири формуються саме в міському середовищі. Молоді люди починають звертати увагу на різницю (при чому дуже помітну) соціально-економічних умов життя міста і села.

Якщо розглядати територіальні особливості зовнішніх міграційних процесів в Україні, то можна виділити своєрідну просторову тенденцію: в західних регіонах переважає еміграція (Рівненська, Тернопільська, Закарпатська області); південні і центральні регіони відрізняються переважанням іммігрантів [26].

Сучасні міграційні тенденції в Україні мають ряд своїх особливостей, головними причинами, що сприяють міграції називають: 1) загострення кризи зайнятості; 2) зниження виробництва і його реструктуризація; 3) збільшення проблем, що виникають у сфері реформування системи соціального забезпечення і захисту [24, 83].

Безробіття в нашій країні невпинно зростає, що зумовлює поширення неформальної зайнятості, нелегітимних способів отримання доходу, поглиблюють ступінь маргіналізації та соціального виключення певних прошарків суспільства в Україні. Так, за даними Державної служби зайнятості в першому кварталі 2016 року чисельність безробітних становила майже 1,8 мільйона, тобто збільшилась на 100 тисяч у порівнянні з минулим роком. При цьому рівень безробіття серед молодих людей у віці від 15 до 24 років становить близько 25% [20].

Під час фінансово-економічної кризи й підвищення рівня безробіття відбувається зменшення простору для зайнятості й багато хто з корінного місцевого населення погоджуються на менш престижні місця зайнятості, а також самостійно здійснювати хатні обов'язки й роботу, що призводить до витіснення трудових мігрантів з ринку праці.

У внутрішніх міграціях головним приймаючим місто є Київ. Якщо в 1995 р. міграційний приріст за рахунок інших регіонів складав тут 4,1 тис. осіб, то в 2000 р. – 12,9 тис., а у 2007 р. – 24,8 тис. осіб. Під впливом світової фінансово-економічної кризи він дещо скоротився, проте в наступні роки

відновився. Додатне міграційне сальдо в 2012 р. сягнуло 24 тис. (внутрішня та зовнішня міграція разом). У період сучасної кризи міграційний приріст населення столиці знову зменшився – 14,4 тис. в 2014 р. Це, однак, більше, ніж будь-де в Україні і підтверджує незмінну роль столиці як основного центру тяжіння для мігрантів [23].

Важливим фактором учбової міграції населення є *розвиток культури*: відмінності в можливостях отримання освіти, забезпеченості учбовими закладами, театрами, бібліотеками. Розвиток культури пов'язаний з розвитком економіки, оскільки остання – основа всіх інших сфер життя суспільства. Тому соціально-культурні відмінності територій пов'язані із соціально-економічними відмінностями.

Хоча загалом освітня міграція зазвичай оцінюється як позитивне явище для країни та студентів: це підвищення якості освіти, отримання доступу до більш широкого вибору курсів та дисциплін, налагодження соціальних контактів та вивчення/удосконалення мови тощо. Прагнення жити у великих містах має глибоке соціально - економічне обґрунтування: рівень трудової зайнятості населення, розвитку різних форм соціального захисту, житлових умов в них вище, ніж у сільській місцевості. На сьогодні велике місто в сучасній Україні надає молоді великі можливості соціальної реалізації.

2.3. Соціально-правові конфлікти учбових мігрантів у місті

Право на свободу пересування – це поняття, яке характеризує ступінь свободи особистості, а також рівень розвитку демократичних засад та стратегій у країні. Право на свободу пересування означає, що громадянин має право та може вільно переміщатися в межах своєї держави.

Правовий конфлікт є одним із різновидів соціального конфлікту. Є. Бабосов визначає соціальний конфлікт, як певний граничний випадок з характерним загостренням протиріч, що виявляються у зіткненні та неузгодженості інтересів, цілей, тенденцій розвитку різних соціальних спільнот-класів, націй, груп [2, с. 15].

Тоді юридичним конфліктом слід визначати будь-який конфлікт, в якому суперечка тим чи іншим чином зв'язана з правовими відносинами сторін і, отже, суб'єкти, або мотивація їх поведінки, або об'єкт конфлікту володіють правовими ознаками, а сам конфлікт тягне юридичні наслідки. Юридичний конфлікт є різновидом конфлікту соціального, відтворює всі його головні риси і ознаки, але з особливостями, притаманними правовій сфері. Такий конфлікт може виникнути через визнання чи невизнання, відновлення, порушення юридичних прав.

Соціально-правові конфлікти мігрантів у містах зазвичай пов'язані з нелегальною міграцією та набуттям громадянських прав.

Учбові міграції регулюються двома аспектами: регулювання міграції та регулювання освітнього процесу. Перший аспект здійснюється в рамках міграційної політики, і трактується як «система правових, фінансових, адміністративних і організаційних заходів держави та недержавних установ щодо регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури» [27 с. 23]. Регулювання процесів освіти відбувається завдяки освітній політиці, що формулюють як «сукупність цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти» [16 с. 22].

В правовому регулюванні свободи вибору місця проживання, є цілий ряд недосконалостей, з якими також зіштовхуються й учбові студенти. У першу чергу вони пов'язані з тим, що вільна реалізація ряду прав та свобод у багатьох випадках залежить від місця реєстрації.

Щодо освітніх міграційних потоків міжнародного характеру може відбуватися на різних щабелях: на рівні навчального закладу, на рівні держави чи міжнародному рівні.

Тож щодо конфліктів політичного впливу міграційних потоків виділяють дві основні причини: по-перше, підвищення рівня анти

імміграційних рухів, особливо в високо розвинутих суспільствах; по-друге, проблема пов'язана з безпосередньо мігрантами, маргінальне положення яких спричиняє підвищення їх згуртованості, найчастіше на етнічній основі.

В цілому крім об'єктивних складнощів, пов'язаних з освоєнням спеціальності, навчальним мігрантам доводиться вирішувати безліч адміністративно-бюрократичних проблем і приділяти значну частину часу різним побутовим аспектам, спробам знайти прийнятну роботу для забезпечення гідного проживання. З одного боку, це підсилює гнучкість і адаптивність, формує готовність долати труднощі і знаходити адекватні способи інтеграції в нове суспільство, а з іншого – що склалася ситуація свідчить про те, що приймаюче суспільство дистанціюється від учбових студентів і, створюючи різні бар'єри на шляху асиміляції, витісняє їх зі своєї соціальної структури. Як наслідок відбувається закріплення маргінального статусу і формування установки на подальшу міграцію.

Порушення прав мігрантів, наприклад, відмова в доступі до соціальних та економічних прав (право на освіту, на здоров'я) часто пов'язані з дискримінаційними рухами, а також з ксенофобією стосовно воно переселенців [21].

Неврегульований правовий статус (за письмовим трудовим контрактом працює лише третина найманих мігрантів, решта – за усною домовленістю) та нестабільний характер зайнятості зумовлюють низький рівень і навіть відсутність соціального захисту трудових мігрантів на робочому місці: соціальне страхування об'єднує тільки половину працюючих, а кожний п'ятий не має права на жоден вид соціального забезпечення чи пільг (включно з оплачуваною відпусткою).

Дискримінація на ринку праці – проблема, з якою регулярно зіштовхуються мігранти під час працевлаштування. Додатковими труднощами є неспромога забезпечення належних умов та гігієни праці, реалізації власних знань та навичок відповідно до освіти та кваліфікації, доступу до соціальних послуг, участі у суспільному житті [4]. Недосконалість правової бази та

прогалини щодо системи освіти на малих територіях часто провокує складності в розвитку освітнього комплексу на селі.

2.4. Адаптаційні конфлікти пов'язані зі ЗМІ

Особливу роль у формуванні адаптаційного клімату для учбових мігрантів відіграють засоби масової інформації, що являється характерною рисою сучасного етапу розвитку суспільних відносин. ЗМІ можуть грати не лише позитивну роль, але також можуть розпалювати ворожнечу, загострювати протиріччя між представниками різних етнічних груп та регіонів.

Представники ЗМІ часто поширюють неправдиву інформацію про мігрантів, часто ціле направлено акцентуючи увагу на окремих специфічних характеристиках меншості, для того, щоб налаштувати жителів проти переселенців. Вони поширюють негативні упередження та стереотипи, часто перебільшуючи масштаб проблем. Задаючи певну психологічну тональність, ЗМІ сприяють формуванню чи посиленню вже наявних стереотипів у місцевих жителів відносно мігрантів, від яких в майбутньому дуже складно позбутися. Політика залякування і упереджень зі сторони ЗМІ сприяє появі різноманітних страхів у корінних жителів стосовно мігрантів: мігрантофобію, етнофобію, ксенофобію тощо. До причин таких страхів відносять також: перенесення провини з одних винуватців на інших, простіше мовити мігрантів; вагомі зміни в етнічному складі іммігрантів, а саме, прибуття у міграційних потоках представників націй, не зовсім сумісних з місцевим населенням; підвищення конкуренції на ринку праці; підозра у кримінальних зв'язках (скажімо, ввезення наркотиків та інших контрабандних товарів) та ігнорування норм поведінки [9].

Цим обумовлена необхідність постійного вивчення і детального опрацювання інформаційної підтримки усіх програм, що реалізуються у сфері міграційної політики. Грамотне використання інформаційного ресурсу є запорукою ефективної національної політики та включається у механізм регулювання конфліктів.

У позитивному ключі, основне завдання ЗМІ, в розрізі відносин мігрантів та корінних жителів – це забезпечення міжкультурного діалогу, формування толерантної поведінки в багатонаціональному суспільстві. Як результат, у багатьох країнах ведеться пропаганда «дружби народів», виховується розуміння та повага до інших культур, традицій та мов.

Виключне значення на формування громадської думки, в тому числі з проблем міжнаціональних та міжетнічних відносин, надають сьогодні інтернет-ресурсам. Особливість їх у тому, що серед користувачів мережі інтернет публікувати свої думки може кожен на різного роду форумах, в блогах, журналах у відсутності цензури.

Слід пам'ятати, що в зв'язку з високим рівнем конфліктогенності в різних регіонах та різних країнах потрібно проводити постійні моніторинги з метою запобігання відкритих конфліктів, що можуть призвести до глибинних розколів в суспільстві, шукати можливі вирішення проблеми на початковій стадії зіткнення інтересів. При розробці цільових програм, спрямованих на підтримку розвитку окремих народів, соціальних груп необхідно залучати представників даних груп, здатних розповісти про реальні проблеми, що хвилюють їх [11, с.31].

Практична соціальна робота з мігрантами охоплює ряд таких тенденцій: соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, соціально-економічний, соціально-інформаційний, соціально-трудоий та медико-соціальний.

Тож хотілося б окремо зупинитися на соціально-інформаційному, до якого має безпосереднє відношення засоби масової інформації. Соціально-інформаційний напрямок (впроваджується спільно із Держкомстатом та засобами масової інформації) передбачає: інформування мігрантів про заходи та працю соціальних служб; збір інформації про мігрантів (включаючи безпосередньо інформацію від цих мігрантів) та її систематизація з ціллю формування оптимальної соціальної роботи з даною категорією населення; інформування громадськості щодо проблем міграції і мігрантів (головним

чином, через засоби масової інформації) з ціллю встановлення та закріплення мігрантами стійких соціальних зв'язків; сприяння адекватному висвітленню проблематики міграції в засобах масової інформації.

Також для покращення адаптації учбових мігрантів, слід звернути й на соціально-психологічний та соціально-педагогічний напрямки. Ці напрямки впроваджуються у взаємодії з органами освіти, охорони здоров'я, правопорядку та ЗМІ.

Соціально-психологічний напрямок (встановлюється у спільній діяльності з органами освіти й охорони здоров'я) включає: психологічне консультування; психологічну корекцію і допомогу в соціальній адаптації; психологічну допомогу в гострих кризових ситуаціях й в умовах післятравматичного стресу; психопрофілактику стресів; психологічні тренінги з мігрантами; навчання аутотренінгам і психологічній саморегуляції; психологічну діагностику розвитку дітей і підлітків із родин мігрантів; психологічну діагностику і консультування у зв'язку зі здобуттям нової спеціальності.

Соціально-педагогічний напрямок (впроваджується у взаємодії з органами освіти, охорони здоров'я та правопорядку) передбачає: здійснення консультацій стосовно проблеми родини та дитячого виховання; соціально-педагогічну роботу з дітьми та підлітками; соціально-педагогічну допомогу дітям і підліткам, які мають проблеми з навчанням; контроль за отриманням освіти дітьми і підлітками з родин мігрантів; професійне консультування і сприяння одержанню професійної освіти підлітками й молоддю з числа мігрантів; здійснення заходів проведення дозвілля для дітей і підлітків, спрямованих на адаптацію до нових умов.

Соціально-трудоий напрямок (взаємодія зі службами зайнятості) передбачає: сприяння в одержанні основної і додаткової роботи, відкритті власної справи; консультування з питань працевлаштування, зайнятості й профорієнтації; допомогу в професійній підготовці й перепідготовці.

У комплексі зі ЗМІ, органами освіти та активною діяльністю у зазначених вище напрямках, можна уникнути значну кількість конфліктів з участю учбових мігрантів та значно полегшити їх соціальну адаптацію. Але ідеальні шляхи соціальної роботи з мігрантами не спричинять бажаних наслідків без конкретної та виваженої політики держави та проектів з моніторингу, передбачення процесів міграції та коректне зображення міграційної ситуації засобами масової інформації. Для владження цих проблем, як було зазначено вище, потрібна ефективна двостороння взаємодія центральних і місцевих органів влади та визначення певних квот для мігрантів. [1]

Висновки до другого розділу

Отже, для вирішення поставлених завдань були розглянуті наступні положення.

Для успішного самовизначення особистості учбового мігранта в соціокультурному середовищі, що його оточує, необхідно забезпечити задоволення трьох ключових людських потреб: відчуття спільності, структури та осмисленості.

Міграція пов'язана з цілями соціальної та економічної інтеграції людини, з її професійними амбіціями. Вимірами соціально-економічної адаптації студентів є матеріальне благополуччя, житлово-побутова облаштованість, технічне і методичне забезпечення навчання; психологічна пристосованість і особистісне сприйняття навколишньої дійсності; структура та особливості соціальних зв'язків, спосіб створення і підтримки особистих, професійних, міжетнічних відносин; позиція в соціальній структурі локального або глобального суспільства, механізми її фіксації і зміни.

Учбові міграції регулюються двома аспектами: регулювання міграції та регулювання освітнього процесу. Перший аспект здійснюється в рамках міграційної політики, а другий відбувається завдяки освітній політиці. Щодо конфліктів політичного впливу міграційних потоків виділяють дві основні причини: по-перше, підвищення рівня анти імміграційних рухів, особливо в високо розвинутих суспільствах; по-друге, проблема пов'язана з безпосередньо мігрантами, маргінальне положення яких спричиняє підвищення їх згуртованості.

Особливу роль у формуванні адаптаційного клімату для мігрантів відіграють засоби масової інформації, що являється характерною рисою сучасного етапу розвитку суспільних відносин. ЗМІ можуть грати не лише позитивну роль, але також можуть розпалювати конфлікти, загострювати

протиріччя між представниками з різних регіонів, тож цьому напрямку теж потрібно приділяти достатню увагу для уникнення подібного.

Тож можна зробити наступний висновок: потрібно докласти максимум зусиль для вирішення поставлених завдань і усунення негативних явищ в області навчальної міграції, тому що поряд з багатьма іншими факторами навчальна міграція може зіграти позитивну роль у розвитку України і у вирішенні тих дуже непростих завдань, які існують вже зараз і в ще більшому ступені будуть проявлятися в майбутньому.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-МІГРАНТІВ З СЕЛА В МІСТІ

3.1. Визначення методології дослідження

Мета дослідження полягає у визначенні наявних проблем адаптації студентів з сільської місцевості та інших міст до нового міста.

Теоретичний об'єкт дослідження: адаптація мігрантів до умов міста.

Емпіричний об'єкт дослідження: студенти КНУ ім. Т. Шевченка з філософського, географічного факультетів, факультету соціології та ФРЕКС, віком 17-25 років.

Предмет дослідження: соціальні конфлікти, що виникають в процесі адаптації студентів-мігрантів до умов міста.

Завдання дослідження:

- Визначити складнощі, що виникають у студентів-мігрантів з сіл та інших міст під час адаптації до нового міста.
- Визначити ключові соціальні конфлікти, що виникають під час адаптації студентів-мігрантів з села та міста в новому місті.

Гіпотези:

1. Студентам з іншою мовою спілкування або сільським акцентом складніше адаптуватися до нового міста.

2. Адаптація у новому місті проходить легше, коли є конкретні успішні знайомі, які там проживають.

3. Наявність соціальних конфліктів студента залежить від навичок роботи з технікою, банківськими операціями і т.д.

4. Студенти, які тільки переїхали до нового міста, постійно стають учасниками конфліктів.

5. Найбільша проблема для студентів-мігрантів з сіл та інших міст – адаптація до гуртожитку чи квартири.

Обґрунтування методу. Згідно з обраною темою, найбільш доцільним є використання кількісних методів збору інформації. Такий висновок можна зробити з наступного:

- По-перше, поставлена мета дослідження передбачає отримання інформації від великої кількості респондентів, чого не можливо досягти користуючись якісною методологією.
- По-друге, отримані результати мають бути максимально достовірні, адже метою дослідження є не аналіз установок і мотивів респондентів, а опис ситуації, що склалась в конкретний момент часу.
- По-третє, задля забезпечення об'єктивності, яка є важливою для описових досліджень, отриманні результати мають бути проаналізовані шляхом використання статистичних методів, що дозволить уникнути суб'єктивного фактору, вплив якого є дуже помітним у якісних дослідженнях, в яких отриманий результат напряму залежить від особистості дослідника.

У даному дослідженні доцільно використовувати метод онлайн-опитування, тому що:

- По-перше, цей метод є доступним, через свої мінімальні фінансові витрати, уникаючи великих затрат часу та людських ресурсів.
- По-друге, в столітті новітніх технологій студенти – одні з тих, хто найбільше часу проводить у всесвітній Інтернет-мережі, тому метод онлайн-опитування є найбільш доцільним при вивченні студентської аудиторії.
- По-третє, слід згадати й про організаційну гнучкість даного методу, яка виявляється в тому, що респондент самостійно обирає час і місце проходження анкети, знаходиться в звичних для нього умовах.
- Інтернет-опитування дають і додаткові можливості, що полягають у використанні мультимедійних елементів, а також у зборі додаткової

інформації типу тип провайдера; IP-адреса комп'ютера; програмне забезпечення, що використовується; можливо, адреса електронної пошти респондента, час заповнення опитувальника, місце проживання і т.п.

○ Також у час пандемії та карантину зокрема, цей метод є найбільш доцільним відповідно до законодавства та для збереження здоров'я інтерв'юера та респондентів. Тим паче, студентство, у свою чергу, є мобільною та відносно автономною соціальною групою з підвищеною адаптованістю до різноманітних соціальних, економічних та політичних змін у суспільстві.

Інструментарієм дослідження виступила онлайн анкета.

Обґрунтування вибірки: Відповідно до мети нашого дослідження було обрано і відповідний тип вибірки. До складу вибіркової сукупності увійшли студенти КНУ, які проживають у гуртожитках студентського містечка КНУ.

Для усунення можливості зсуву отриманих даних убік тієї чи іншої групи студентів, а також, щоб не визначати факультет навчання основним фактором, що впливає на рівень соціальної адаптації, відбір респондентів відбувався за допомогою стихійного типу вибірки. Адже саме він дає можливість опитати гетерогенну масу респондентів, яка буде максимально наближеною до тієї, що наявна в генеральній сукупності.

3.2. Дослідження адаптації студентів з сільської місцевості та інших міст до нового міста

Аналітичний огляд філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури показав, що адаптація студента у новому місті займає важливе місце в життєвому і професійному самовизначенні особистості. Розглядаючи процес соціалізації сільської молоді в умовах вищого навчального закладу, слід пам'ятати, що у конкретного студента пристосування, до нових форм діяльності, до особливостей студентського життя, до нового колективу буде йти різними темпами і закінчиться по-

різному. І тому саме від успішності його проходження й залежатиме особистісний розвиток майбутнього фахівця.

На сьогоднішній день існує велика кількість досліджень, присвячених адаптації студентів різних регіонів до нового місця проживання. Аспекти особливостей адаптації сільської молоді і умовах вищого навчального закладу, знайшли своє відображення в працях багатьох дослідників. Зокрема, Л. Зданевич [2], І. Карпова, А. Налчаджян [14] займалися проблемами соціалізації студентської молоді, в роботах Ю. Рябко [14] висвітлено чинники психологічної адаптації [8, с. 71].

З метою виявлення соціальних конфліктів студентів з сільської місцевості та інших міст, мною була розроблена анкета, яка включає 16 питань з питанням-фільтром на початку, щоб відсіяти громадян Києва. Для проведення дослідження анкета була поширена у різні групи серед студентів КНУ імені Шевченка.

Результати дослідження:

Участь в опитуванні взяли студенти ФРЕКС, філософського, географічного факультетів та факультету соціології. Загальна кількість – 102 студенти, які були відібрані питанням-фільтром.

На основі результатів мого дослідження можна сказати, що перша гіпотеза не підтвердилася. Як виявилось, мова спілкування студентів не впливає на їх конфліктність та адаптацію у місті. Респонденти рівною мірою спілкуються як українською так і російською мовами, і лише у 14% опитаних виникали непорозуміння у Києві пов'язані з їх мовою спілкування.

Стосовно гіпотези 2, про адаптацію студентів пов'язану з наявністю родичів, знайомих та друзів, виявилось, що майже 72% опитаних мали знайомих, родичів чи друзів до переїзду до Києва. Проте участь цих знайомих у переїзді респонденти не визначили однозначно. 1,4% - взагалі не спілкувалися зі знайомими, що проживали та проживають у Києві, 45,2% -

майже не спілкувалися, 34,2% - відзначають, що спілкуються з 1-2 рази на місяць та отримали певну підтримку, 19,2% - відзначили їх максимальну допомогу у переїзді та адаптації до Києва. Таким чином, дана гіпотеза потребує допрацювання та глибшого дослідження, щоб спростувати її чи підтвердити.

Гіпотеза 3 – наявність соціальних конфліктів студента залежить від навичок роботи з технікою, банківськими операціями і т.д. Не знайшла свого підтвердження, оскільки опитаних, які відзначили свій рівень як «початківець» у користуванні комп'ютером, лише 20% мали конфлікти через недостатні навички, а проблеми у користуванні безготівковими формами оплати виникли також лише у 20%, звичайно, це здається значною часткою, але при урахуванні того, що, наприклад, 91% з усіх респондентів користувалися такою технологією безготівкової оплати раніше, ця цифра не виглядає такою вагомою.

Гіпотеза 4 не підтвердилася. 41,8% опитаних студентів не брали участь у конфліктних ситуаціях у період першого півроку навчання та адаптації загалом. 23,5% мали лише 1-2 конфлікти за той же період часу, 14,5% - кілька разів на 2-3 місяці, 9,6% – кілька разів на місяць і лише 10,6% зазначили, що ставали часником конфліктів постійно за перші півроку проживання у місті.

Гіпотеза 5 – підтвердилася – для більшості опитаних найскладнішим аспектом пристосування до нового міста стала сфера проживання у гуртожитку чи квартирі (31,4%), на другому місці опинилося місто з його складними системами метрополітену й т.п. – 27,5% респондентів, третє місце розділили пошук друзів та матеріальне навантаження – по 14,7%. Учбові навантаження зайняли останню сходинку – 11,7% опитаних.

Висновки до третього розділу

Зрозуміло, що інтерпретувати ці результати на всіх українських студентів з різних міст та сіл буде неправильним, тож можна зробити наступні висновки. Студенти з різних куточків країни зіштовхуються з рядом проблем та складністю адаптації до умов великого міста, але ці проблеми рідко несуть в собі конфліктогенний характер. Для більшості опитаних студентів процес адаптації був не надто важким. Хоча й не можна говори про легку, безболісну та безпроблемну адаптацію абсолютно всіх студентів.

Так чи інакше студенти зіштовхуються з конфліктами та складністю адаптації, а саме з адаптацією до умов проживання та безпосередньо великого міста (якщо говорити про Київ з його системою метрополітену, кількістю населення й т.п).

Рішення проблеми я бачу в двосторонній співпраці працівників гуртожитку та педагогів, а також студентського самоврядування. Оскільки найскладнішою сферою адаптування є проживання, то задоволення потреб у побутовій сфері, покращення житлово – побутовго положення також прискорять процес адаптації. Доброта, ввічливість, увага до студентів, індивідуальний підхід допоможуть скоротити терміни адаптації до життя в гуртожитку.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети дипломної роботи, я зробила наступні висновки. Дослідження міграції та безпосередньо мігрантів розпочалось ще на початку ХХ століття, одразу після 1910-х років, в які приблизно відбулася «велика міграція». Першими вченими, які почали досліджувати цей напрямок, стали Роберт Парк та загалом представники Чиказької школи. Вони публікували свої праці та дослідження в «Американському соціологічному журналі», теми яких стосувалися дискримінації, положення афроамериканців у США та світі, етнічних груп, що іммігрували в Америку.

У Росії та Україні в розвитку науки про міграцію виділяють декілька етапів: 1) дореволюційний ХІХ – 1917 рік; 2) 20-ті – 30-ті роки; 3) післявоєнний з кінця 50-х і до початку 90-х років; 4) 90-ті роки. Не випадково виділяють два пропущених десятиліття – кінець 30-х – кінець 50-х років. Вони трактуються як самостійний період розвитку міграційної науки і характеризуються частковим забуттям.

Міграційний процес має достатньо тісні зв'язки з обома видами мобільності, адже людина, що мігрує, не лише змінює соціальну групу, але й намагається здобути інші кращі умови для існування: правові, економічні, соціальні, політичні.

Для успішного самовизначення особистості учбового мігранта в соціокультурному середовищі, що його оточує, необхідно забезпечити задоволення трьох ключових людських потреб: відчуття спільності, структури та осмисленості.

Міграція пов'язана з цілями соціальної та економічної інтеграції людини, з її професійними амбіціями. Вимірами соціально-економічної адаптації студентів є матеріальне благополуччя, житлово-побутова облаштованість, технічне і методичне забезпечення навчання; психологічна пристосованість і особистісне сприйняття навколишньої дійсності; структура та особливості соціальних зв'язків, спосіб створення і підтримки особистих,

професійних, міжетнічних відносин; позиція в соціальній структурі локального або глобального суспільства, механізми її фіксації і зміни.

Учбові міграції регулюються двома аспектами: регулювання міграції та регулювання освітнього процесу. Перший аспект здійснюється в рамках міграційної політики, а другий відбувається завдяки освітній політиці. Щодо конфліктів політичного впливу міграційних потоків виділяють дві основні причини: по-перше, підвищення рівня анти імміграційних рухів, особливо в високо розвинутих суспільствах; по-друге, проблема пов'язана з безпосередньо мігрантами, маргінальне положення яких спричиняє підвищення їх згуртованості.

Особливу роль у формуванні адаптаційного клімату для мігрантів відіграють засоби масової інформації, що являється характерною рисою сучасного етапу розвитку суспільних відносин. ЗМІ можуть грати не лише позитивну роль, але також можуть розпалювати конфлікти, загострювати протиріччя між представниками з різних регіонів. Практична соціальна робота у кооперації зі ЗМІ з мігрантами передбачає такі основні напрямки: соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, соціально-економічний, соціально-інформаційний, соціально-трудоий та медико-соціальний.

Потрібно докласти максимум зусиль для вирішення поставлених завдань і усунення негативних явищ в області навчальної міграції, тому що поряд з багатьма іншими факторами навчальна міграція може зіграти позитивну роль у розвитку України і у вирішенні тих дуже непростих завдань, які існують вже зараз і в ще більшому ступені будуть проявлятися в майбутньому.

Вивчення конфліктів адаптації студентів з сел та інших міст на прикладі студентів КНУ ім. Шевченка привело до наступних результатів. Зрозуміло, що інтерпретувати ці результати на всіх українських студентів з різних міст та сіл буде неправильним, тож можна зробити наступні висновки. Студенти з різних куточків країни зіштовхуються з рядом проблем та складністю адаптації до

умов великого міста, але ці проблеми рідко несуть в собі конфліктогенний характер. Для більшості опитаних студентів процес адаптації був не надто важким. Хоча й не можна говори про легку, безболісну та безпроблемну адаптацію абсолютно всіх студентів.

Так чи інакше студенти зіштовхуються з конфліктами та складністю адаптації, а саме з адаптацією до умов проживання та безпосередньо великого міста (якщо говорити про Київ з його системою метрополітену, кількістю населення й т.п).

Рішення проблеми я бачу в двосторонній співпраці працівників гуртожитку та педагогів, а також студентського самоврядування. Оскільки найскладнішою сферою адаптування є проживання, то задоволення потреб у побутовій сфері, покращення житлово – побутовго положення також прискорять процес адаптації. Доброта, ввічливість, увага до студентів, індивідуальний підхід допоможуть скоротити терміни адаптації до життя в гуртожитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандура Р. Соціальна робота з мігрантами / Р. Бандура // Нова педагогічна думка. - 2014. - № 1. - С. 81-84. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_25
2. Барабаш Ю.Г. Державно-правовий конфлікт як категорія науки конституційного права // Форум права. – 2008. - №2. – с.15-20
3. Баршацька Г.Ю. Маргінальність як соціальна проблема міста/ Г.Ю. Баршацька // Грані. – 2013. - №11 (103). – с.60-64
4. Близнюк В. Соціально-економічні складові трудової міграції [Електронний ресурс] / В. Близнюк // Вісник КНТЕУ №4. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/04/3.pdf>.
5. Воробьева О.Д. Миграция населения. Вып.1: Теория и практика исследования. / Под ред. О.Д. Воробьевой. Приложение к журналу "Миграция в России". – М., 2001. С. 12, 16
6. Гаврилова І. Біч міграції // Вільна думка. 2007. - № 7. - С.93-98.
7. Гірник А.М. Основи конфліктології. – Вид.дім "Києво-Могилянська академія", 2010. – 222с.
8. Гринчук О.І. Проблема адаптації як психолого-педагогічний феномен / О.І. Гринчук // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2002. Вип. № 7. С. 70-78.
9. Гьокхан Д. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в об'єднаній Європі [Електронний ресурс] / Д. Гьокхан // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://eprints.zu.edu.ua/21692/1/8.pdf>.
10. Демографічний щорічник "Населення України за 2012 рік". – К., 2013. – 444 с.
11. Дмитриев А.В. Миграция: конфликтное измерение. – М.: Альфа-М, 2006. – 432с.

12. Добренъков В.И., Кравченко А.И. Социология: 2 том: Социальная стратификация и мобильность, 2000.
13. Зайончковська Ж. Методологія та методи вивчення міграційних процесів / Ж. Зайончковська, І. Молодікова, В. Мукомель., 2007.
14. Зданевич Л.В. Адаптація студентів педагогічних училищ до нових умов життєдіяльності 2003 року: Автореф.дис.канд.пед.наук: 13.00.04/Л.В.Зданевич//Ін-т педагогіки і психології проф..освіти АПН України. К.: 2003. 22 с.
15. Козер Л. "Функции социального конфликта".: Идея-Пресс, Дом интеллектуал. Книги, 2000. – 205 с.
16. Красняков Є. Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. Красняков // Віче : теорет. і громад.-політич. журн. – 2011. – № 20. –, с. 22
17. Кузьменко Т.М. Соціологія. Навч.посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 320 с.
18. Лапова И. Ю. Маргинальность как социальный феномен современного города : дис. канд. филос. наук : 09.00.11 / Лапова. И. Ю. – Новосибирск, 2010. – 195 с. с. 131
19. Лефевр А. Производство пространства / А. Лефевр // Социологическое обозрение. – 2002. – № 3. – С. 27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.sociologica.net/s5/sr005.pdf>.
20. Лінгур Л. М. Аналіз соціально-економічних факторів маргіналізації населення України [Електронний ресурс] / Л. М. Лінгур, С. О. Поліщук // Економіка: реалії часу. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2016/No6/33.pdf>.
21. Миграция и права человека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/ru/Issues/Migration/Pages/MigrationAndHumanRightsIndex.aspx>

22. Міхеєва О.К. Соціологія міста: навчальний посібник / [Л. В. Малес, В. В. Серета, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.]; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. – Донецьк: вид-во "Ноулідж" , 2010. – 464 с.
23. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007.– С. 434.
24. Нетрадиційні іммігранти у Києві: сім років потому / За заг. Ред.. Пилинського Я.М. – К.: Стилос, 2010. – 280с.
25. Осипов Г. История социологии в Западной Европе и США. Учебник для вузов. Ответственный редактор – академік АН Г.В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА, 2001 - 576 с.
26. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
27. Петрова Т.П. Концепція державної міграційної політики України: цільова орієнтація і основні напрямки / Т.П. Петрова; Н.-д. центр з пробл. зайнятості населення та ринку пр. та ін. - К., 1996, с. 23
28. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика. – М.: Наука, 1987
29. Сараева О.В. Социологический подход к изучению вопросов трудовой миграции населения // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. VI междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2011. Режим доступу: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/570-2012-01-17-04-01-35>
30. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. — М., 1992. — С. 373.
31. США, Россия, Германия и Саудовская Аравия – в числе десятки стран, принимающих наибольшее число мигрантов / Центр новостей ООН, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=20179#. UtFBq0Agm5x>.
32. Трофимов Е. А. Особенности учебной миграции в условиях глобализации / Е. А. Трофимов, Т. И. Трофимова. – Иркутск: БГУ, 2017. – 293с.

33. Урбаністичні перспективи і свобода сучасної людини / Є. Ємельяненко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015. – № 3(2). – С. 60–71. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2015_3\(2\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2015_3(2)_7)
34. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи // Перспективи. — 2001. — № 3 (15). — С. 45 - 50.
35. Юдина Т.Н. Социология миграции: к формированию нового научного направления. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2004. – 399с.
36. Юдина Т.Н. Социология миграции: Учебное пособие для вузов. М: Академический Проект, 2006. – 272 с. – ("Gaudeamus").

Додаток

Додаток А

Анкета

1. Ви киянин?

А) Так (дякуємо за увагу, ваша участь у дослідженні завершена)

Б) Ні

2. Ваша стать:

А) Жіноча

Б) Чоловіча

В) Не визначився

3. Вкажіть тип поселення, в якому ви проживала до вступу у ВНЗ:

А) Обласний центр

Б) Районний центр

В) Невелике місто

Г) СМТ

Д) Село

4. Ваш факультет / інститут: _____

5. Якою мовою Ви спілкуєтеся у повсякденному житті?

А) Українською

Б) Російською

В) У рівній мірі як українською, так і російською

Г) Іншою (напишіть) _____

6. Чи виникали у Вас непорозуміння та конфлікти у Києві через мову спілкування?

А) Так

Б)Ні

7. Як Ви оцінюєте свої навички роботи з комп'ютером?

А)Не вмію працювати з комп'ютером

Б)Початківець (*пошук інформації в Інтернеті, набір тексту, використання електронної пошти тощо*)

В)Користувач (*робота зі складними документами у Microsoft Word, таблицями і формулами в Microsoft Excel, створення презентацій у Microsoft Power Point, робота з антивірусними програмами тощо*) (переходьте до питання 9)

Г)Досвідчений користувач (*можу встановити операційну систему, створити веб-сторінку тощо*) (переходьте до питання 9)

Д)Професіонал (*володію принципами розробки прикладного програмного забезпечення*) (переходьте до питання 9)

8. Чи виникали у вас конфлікти з викладачами та одногрупниками через недостатні навички роботи з комп'ютером?

А)Так

Б)Ні

9. Чи користувалися Ви безготівковими формами оплати товарів до переїзду в Київ?

А)Так (переходьте до питання 11)

Б)Ні

10. Чи виникли у Вас труднощі та конфлікти з освоєнням безготівкових форм оплати?

А)Так.

Б)Ні.

11. Чи були у вас друзі та родичі до переїзду у Київ?

А)Так.

Б)Ні (переходьте до питання 14).

12. Оберіть форму спілкування з друзями та родичами, які проживали у Києві після вашого переїзду.

А)Не спілкувалися.

Б)Зустрілися 1-2 рази, щоб поспілкуватися та показати місто.

В)Допомогли з речами та підтримали, спілкуємося 1-2 рази в місяць.

Г)Допомогли з усіма документами, речами, ознайомили з усіма інстанціями та правилами.

13. Чи можете Ви сказати, що знайомі у місті значно полегшили ваше пристосування до нового міста проживання?

А)Так

Б)Ні

В)Важко відповісти

14. Як часто Ви ставали учасником конфліктів у перші півроку після переїзду в Київ?

А)Постійно

Б)Кілька разів за місяць

В)Кілька разів за 2-3 місяці

Г)1-2 рази за півроку

Д)Не було конфліктів

15. Як ви оцінюєте складність вашого пристосування до нового міста?

А)Не викликало проблем

Б)Були деякі проблеми

В)Важко відповісти

Г)Майже неможливо, досі не звик

Д)Неможливо

16.Що стало найскладнішим аспектом вашого пристосування до життя у Києві?

А)Навантаження навчання

Б)Пошук друзів

В)Місто (напр., розмір міста, система метрополітену й т.п.)

Г)Проживання (у гуртожитку чи квартирі)

Д)Матеріальне навантаження.